

ՈՐԴԻԱԿԱՆ ՍԷՐ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԴՈՒՐԲԱՍԵԱՆԻ

188* Թւականի ամառայ սկզբում բաղլի բերմամբ ես ընկ-
նում եմ Ն. քաղաքը և առ ժամանակ սենեակ եմ վարձում քա-
ղաքի ծայրին, մի խարխուլ տան մէջ: Իմ սենեակը ունէր երկու
պատուհան. մինը նայում էր դէպի փողոց, միւսը դէպի դաշտ:
Ես չէի սիրում դէպի փողոցը նայող պատուհանի մօտ նստել, որով-
հետև փողոցը նեղ ու կեղտոտ էր, տները համարեա աւերակների
կոյտեր էին ներկայացնում, անցորդները, բոլորն էլ, առանց բա-
ցառութեան, ցնցոտիների մէջ փաթաթւած, թշառ արարածներ
էին: Պատուհանի մօտից անցկենալիս՝ նրանք կանգ էին առնում,
անօթի և զարմացող աչքերով երկար ու բարակ դիտում էին, թէ
ինչպէս մենակ ման էի զալիս իմ սենեակում, ինչպէս թէջ էի
խմում, կակուղ և սպիտակ հացը ժամանակ-ժամանակ խածոտելով:
Այդպիսի րոպէներին ես ոչինչ չէի կարողանում ուտել... ինձ թւում
էր, թէ այն սպիտակ հացը, որ դրել եմ առաջիս, նրանցից եմ
գողացել... այդ պատճառով դէպի փողոցը նայող պատուհանը մեծ
մասամբ վարագուրած էր մնում: Իսկ այն պատուհանը, որ նայում
էր դէպի դաշտ, համարեա միշտ բաց էր մնում. իմ առաջ հեռու
հեռու տարածւած էի տեսնում մի ընդարձակ, կանաչազարդ տա-
փարակ: Այն դժի վրայ, որտեղ տափարակը հորիզոնի հետ միանում
էր, կողք-կողքի շարւած էին մօտ տասը փոքրիկ բլուրներ... նրանց
շուրջը՝ ոչխարների, կովեր, ձիաներ արածում էին միշտ... դաշտի զա-
նազան անկիւններից իմ ականջին էին հասնում խաղացող մանուկների
զլարթ ձայները... ես սիրում էի այդ պատուհանի մօտ նստել և,

կարօտադին աչքերով ընդարձակ հորիզոնը ընդգրկելով, բնութեան հետ սրտալից խօսակցութիւններ անել:

Առաւօտները, արեգակի ծագելուց մի ժամ առաջ, դուրս էի գալիս սննեակից, դաշտ էի գնում զբօսնելու... արտօտիկը և ծիծեռը, իրանց երամներովը միասին, ողջունում էին ինձ այնտեղ արծաթահնչիւն մեղեդիներով... Թրթռում էին իմ շուրջը, սառաւում էին գլխիս վրայ... Թեթեւացնում էին իմ մենակութեան թախիծը: Արեգակի ծագելուց մօտ մի ժամ անցած՝ ես տուն էի վերադառնում, բնութեան սուրբ կրծքից մխիթարութեան կաթը արդէն ծծած լինելով: Տանը շտապով թէյ էի խմում, գնում էի քաղաք և մինչև երեկոյ դործերով էի զբաղւում: Երեկոյին, երբ տուն էի վերադառնում, ինձ ընդ առաջ էր վազում իմ անխարդախ բարեկամ—Ագրայէլը, տան տիրոջ շունը և ամեն կերպ աշխատում էր ցոյց տալ, թէ շատ էր կարօտել ինձ... գուցէ սպիտակ հացի կտոր տանքներին ևս կարօտել էր, որովհետև հիւանալի ախորժակ ունէր: Քնելուց առաջ սովորութիւն ունէի կրկին դաշտ գնալ, զբօսնել:

Ագրայէլը շատ անգամ ցանկութիւն էր ցայտնում ընկերանալ ինձ, բայց ես նրան այդ պատւին չէի արժանացնում. այն ժամանակ, միայն ձախ ականջը տնիսած պահելով՝ նա տխուր կերպարանք էր ստանում. նրա տխրութեան աստիճանացոյցը երկար, բրդոտ պոչն էր: Եթէ Ագրայէլը պոչը փորին պինդ կպցնէր, նշանակում էր, որ նա իսկապէս վշտացել էր. իսկ եթէ պոչը միայն կախւած էր մնում, առանց ձօճանակի նման ձօճելու, նշանակում էր, որ Ագրայէլը ինձ ասում էր՝ «լաւ, մենակ ես ուղում գնալ, գնա... ես այնպէս, քաղաքավարութեան համար միայն կամենում էի քեզ հետ ընկերանալ: Ինչո՞ւ համար, դաշտում զբօսնելիս, խոսափում էի իմ շորքոտանի բարեկամի ընկերութիւնից... ուշ գիշերին, երբ անխելի քայլերով ման էի գալիս արօտների մէջ, շատ մօտից լսում էի լորերի, կաքաւների զրոյցները... իսկ բլուրների խորքերից ականջիս էր հասնում բուէճների սարսուռ տաճող մլաոցը... այդ բոլորը իմ վրայ տարօրինակ տպաւորութիւն էր անում... իմ երեւակացութիւնը լարւում էր... հրաշալի տեսարաններ էին բացւում իմ հոգու աչքերի առաջ... ես մոռանում էի, թէ դաշտում մի-նակ թափառում եմ. մոռանում էի, թէ ստամոքս ունիմ... ինձ

Թուում էր, թէ ես ուրիշ էակ եմ, իմ մարմինը իմ ընկերն է... Ազրայէլը այդպիսի ըրողներին չէր կարող ինձ որ և է զւարճու-
թիւն պատճառել. ընդհակառակը Թաշնիկներին էր վախեցնում,
խլուրդների բռնների մօտ երկար ու բարակ զննողութիւններ էր
անում... կամ թէ չէ, յանկարծ Թաշկոտելով՝ ականջիս ծայրն էր լի-
ղում և յիշեցնում էր ինձ այն անբաղդ Միաքը, թէ նա և իմ Ֆի-
զիկական «ես»-ը՝ եղբայրներ են: Ֆիզիկական «ես»-ից փախչելու
ցանկութիւնը միայն դրդում էր ինձ մերժել Ազրայէլի ընկերակ-
ցութիւնը:

Իմ տանտէրը շատախօս ծերունի էր. երբ ազատ էի լինում,
նրա հետ զրոյցներ էինք անում: Այն օրը, երբ ինձանից սենեակի
վարձն էր ստանում, նա դառնում էր աւելի շատախօս, ամեն կերպ
աշխատում էր զբաղեցնել ինձ անցեալի պատմութիւններով: Մե-
զանից մի տուն հեռու ապրում էր մի տարօրինակ անձնաւորու-
թիւն. նրան անւանում էին կօշկակար Համբարձում: Նա համարեա
ոչ ոքի հետ չէր խօսում, ապրում էր բոլորովին մինակ: Ունէր եր-
կու խորխուլ տնակներ. մինում ինքն էր ապրում, միւսը զոցած էր
Ֆիում. որովհետեւ ոչ ոքի քրեհով չէր ապրիս: Նրա կինը վաղուց
մեռել էր, ինքը կը լինէր մօտ 50 տարեկան: Բակումը ունէր փաք-
րի՝ պարտէզ, որտեղ կաշին մի քանի վարդի թփեր: Իմ տանտէրը
պատմում էր, թէ ամեն մի գարնան՝ երբ վարդերը նոր էին բաց-
ւում, Համբարձումը քաղում էր նրանց և առաւօտեան շատ վաղ՝
մի-մի զոյգ հարեանների բաց պատուհաններից աննշմարելի կերպով
ներս էր զցում: Նա ունէր երեք զանազան գոյնի շներ, մինը միւ-
սից մեծ. այդ շները նա խլել էր երեխաների ձեռներէից, երբ վեր-
ջինները կամենում էին խեղդել նրանց: Երեկոներին տուն վերադառ-
նալիս՝ յաճախ տեսնում էի հետեւեալ տեսարանը. Համբարձումը
նստած էր լինում պարտիզի խորքում, քարի վրայ. երեք շները, ետեւի
թաթերի վրայ բաձրացած՝ կարդով անշարժ նստած էին լինում
նրա առաջ: Նրանց սրածայր գնէրը ուղղակի Համբարձումի դէմ-
քին էին նայում. ուրախ էին նրանք, թէ ոչ, այդ նկատում էր
սե, սպիտակ և շագանազոյն պոչերից, որոնք խոտերի վրայ անդա-

դար աջ ու ձախ էին ձօժում: Համբարձումը, երկու ձեռների մատները չռած, օդի մէջ զանազան շարժողութիւններ էր անում, շներին զանազան նախադասութիւններ էր ասում և ամեն մի նախադասութիւնից յետոյ՝ կարճ-կարճ երգեր էր երգում: Նրա յօրինած երգերի խօսքերը ինձ անհասկանալի էին. չիշում եմ միայն, որ «չ» տառը չափազանց շատ էր կրկնւում: Նրա երգերից երկու տող միայն մնացել է իմ չիշողութեան մէջ. այսպէս էր.

— Ձանչո՛ւ աչա՛ն, չա՛ն լալա՛ն

«Բինչի՛ նաչա՛ն, չին՛ ջիլի՛ն»:

Հնախոյզների լուրջ ուշադրութիւնն եմ հրաւիրում վերոյիշեալ դեռ անբացատրելի տողերի վրայ:

— Ի՞նչ մարդ է կօշկակար Համբարձումը, միանգամ հարցնում եմ իմ ասնտիրոջից:

— Օ՛հ, բացազանչում է նա, ձախ ձեռի ցուցամատը ճակատին մօտեցնելով. Համբարձումը, շարունակում է, բարի, բայց տարօրինակ մարդ է: Փոքր ժամանակը ինձ հետ Սկրտիչ վարժապետի մօտ է սովորել... նրա կինը երեցփոխ Գաբրիէլ աղայի մի հատիկ սիրուն աղջիկն էր... Համբարձումին կամենո՞ւմ էին քահանայ ձեռնադրել... նա չկամեցաւ... հը՛... կօշկակար դառաւ...

— Ինչո՞ւ չկամեցաւ քահանայ լինել:

— Ինչո՞ւ... որովհետեւ չքաւոր ծխականների հետ ունեցած մի քանի քահանաների անբարեխիղճ վարմունքները նրա մէջ ծնել էին մի տեսակ օտարոտի զգւանք դէպի քահանայական պաշտօնը... դա երկար պատմութիւն է... եթէ կամենաք, Համբարձումի հետ կը ծանօթացնեմ ձեզ, ինքը թող պատմէ. բայց՝ զժար թէ այդ յաջողի. չիշում եմ... հը՛, երբ 28 տարեկան Համբարձումը, քահանայութիւնից հրաժարելով, սկսում է կօշկակարութիւն սովորել, Գաբրիէլ աղան շատ բարկանում է, մի քանի անգամ Համբարձումին փայտով ծեծում է. տեսնելով, որ նա միտքը չէ փոխում, իր աղջկան էլ նրանից խլում է, չէ թողնում որ միասին ապրեն. զաւակ չունէին... Համբարձումը ոչոքին չէր զանգատուում. զարմանալի մարդ էր. ամեն բան հնազանդութեամբ տանում էր. բայց սիրական կնոջից բաժանւելը ազդում է նրա «այստեղի» վերայ (տանտէրս մատը զնում է ճակատի վերայ). նրա ուղեղը փոքր առ

փոքր կորցնում է առաջնայ կանոնաւոր զործունէութիւնը: Կնոջից դեռ չբաժանւած՝ Համբարձումը յաճախ ոգևորւում էր և մեղաստում, թէ մտադիր է օրինակելի արհեստանոց բաց անել, բայց կնոջ հեռանալուց յետոյ, նա իր արհեստը լաւ չտոլորած, սկսում է ինքնադուլի կօշկակարութիւն անել. այն էլ շատ օտարոտի կերպով. նոյնը շարունակւում է մինչև այսօր... հարեւանների կօշիկներն է կարկատում, փողի մասին ոչինչ չէ խօսում. ով ինչքան ռզի, այնքան կը տա: Նրա կինը աշխատում էր գաղտնի կերպով այցելել նրան. շատ լաց էր լինում. բայց երկար չապրեց, մեռաւ. Համբարձումին թոյլ չտեցին ներկայ գտնելու կնոջ թաղման. այն միջոցին, երբ անբախտ կնկայ մարմինը գերեզման էին մոցնում, Համբարձումը, տանը նստած, արաղ էր խմում, շների հետ «մասլահաթ» էր անում:

Հարեւանները փող տալին են նրան...

—Շատ քիչ, շատ քիչ. պէտք է խոստովանեմ, որ իմ կօշիկներն էլ նա կարկատել է. փոխարէնը տւել եմ նրան երկու անգամ քթից ներս քաշելու «թամբաքու»... ինչ արած. այդ տեսակ մարդ է. ամբողջ շաբաթը իր շների հետ սև հացից ջով ոչինչ չէ ուտում. կիրակիները միայն մի-մի հատ մեծ ձուկն է առնում, իր և շների համար տաք կերակուր է պատրաստում. պատահում է նոյնպէս, որ նա արաղ է խմում, աչսպէս ասած, հարբում է. ինչ էք կարծում. ինչ է անում՝ նա այդ միջոցին. հա, հա, ինչքան էլ մտածէք, չէք իմանալ. այ ինչ է անում. շներին, լաւ կերակրելուց յետոյ, փակում է տան մէջ, դուռն էլ կողպեքով դրոցում է. յետոյ կօշկակարութեան զործիքների պարկը ուսին դցած՝ փողոցից փողոց սկսում է ման դալ, մարդկանց ոտներին մոտիկ տալ. եթէ ծակ քթով կօշիկ տեսնէ, իսկոյն կօշիկի տիրոջ շինքից բռնելով, առանց խօսելու նստացնում է նրան քարի կամ գետնի վերայ, հանում է կօշիկը նրա ոտից, փողոցում կարկատում է, նորից տիրոջ ոտն է անցնում, յետոյ... զործիքների պարկը ուսին դցելով, կրկին շարունակում է ճանապարհը. վաչ նրան, ով կը կամե՛հայ փող տալ նրան. այն ժամանակ Համբարձումը, առանց մի խօսք արտասանելու, հանգիստ շարժողութիւններով մօտենում է փող առաջարկողին, երկու ձեռով նրա բերանն է բաց անում, փուլը նրա մէջ դնելով՝ կրկին

երկու ձեռով փակում է, յետոյ... հա, հա, թիկունքից հրելով՝ բարի ճանապարհ է նրան ժաղթում... ամբողջ քաղաքը ճանաչում է, սիրում է կոշկակար Համբարձումին... որովհետև նա կեանքումը ոչոքի մազի չափ փեսա չէ տւել. բայց օգուտ տւել է, պէտք է ճշմարիտը ասել, այժմ էլ տալիս է:

— Ի՞նչպէս:

— Տեսնում էք մեր տան դէմ ու դէմ աչն փոքրիկ, հնացած տունը, ծինելոյցը քանդւած է արդէն ..

— Ո՞ր տունը:

— Ա՛յ, այս կողմից նայիր. երկու պատուհան ունի միայն, ձախակողմեան պատուհանի երկու ապակիները ջարդւած են, թղթեր է կպցրած, Համբարձումն է կպցրել, տեսնում էք:

— Այո, այո, ինչպէս չէ, ձախ անկիւնը դէպի գետին է իջած. տան շուրջը թափթփած կերի կոյտեր են դիզւած, անց է:

— Հէնց այդ է. նրա մէջ ապրում է վարպետ Սարգիսը. մի ժամանակ նա չալանի դերձակ էր, այժմ շատ է ծերացել, ականջները լաւ չեն լսում, աչքերն էլ... Համբարձումը այդ ծերունուն իր աչքի լոյսի նման պահպանում է, կերակրում է, շորերը լւանում է. շատ անգամ վարպետ Սարգսի սենեակում ժամերով փակւած, նրա հետ ինչ որ խօսում է, երգեր է ասում:

— Մի՞թէ վարպետ Սարգիսը ազգականներ չունի:

— Զուեի... բոլորն էլ քաղաքից հեռացել են, ուստի գիւղերում փող են աշխատում. վարպետ Սարգսի կեանքը մի փոքր նման է Համբարձումի կեանքին. նա էլ ինձ հետ միասին էր սովորում. առաջին աշակերտն էր, յետոյ վարժապետ է լինում. բայց շուտով թողնում է այդ պաշտօնը, դերձակութիւն է սովորում. տեսնում ես այդ տունը, նոր շինած ժամանակը նա սիրուն էր. վարպետ Սարգիսը իր արդար վաստակովն է նրան շինել. նրա կինը վերին աստիճանի մարդասէր տանտիկին էր. նրանք մի դուստր և երեք որդի ունէին... մարդ և կնիկ գիշեր-ցերեկ աշխատելով՝ հաց, շոր, գիրք էին երեխաներին մատակարարում և իրանց բախտաւոր էին համարում, տեսնելով փոքրիկ հարազատների զոհ դէմքերը, բայց մի անբախտ շաբթում, միմեանցից փոխւելով, երկու որդի և մի դուստր մեռնում են. ողջ է մնում միայն միջակ որդին— Վասակը.

սխ... պէտք էր տեսնել մօր կսկիծը... Խնչ ասեմ... մարդկային լեզուն շատ անգոր է մայրական կսկիծը արտայայտելու. ինչ և իցէ. Ժամանակը կամաց-կամաց փոխուում է, նոր դերձակներ են դուրս գալիս, վարպետ Սարգսի գործը սկսում է կաղալ. նրա բաղդից՝ բարի մարդիկ են գտնուում և Վասակին իրանց հաշուով Պետերբուրգի համալսարանն են ուղարկում: Պետերբուրգից երկու անգամ տուն է գալիս, զարդարուն շորեր հագած: Հօր և մօր ուրախութիւնը այդ միջոցներին աննկարագրելի էր դառնում. նրանք ուղղակի պաշտում էին իրանց մի հատիկ աննման որդի Վասակին: Երբորդ անգամ Պետերբուրգ գնալով՝ Վասակը այլ ևս ետ չէ գալիս. այն օրից ահա 14 տարի է անցել, ոչոք նրան մեր քաղաքում չէ տեսել, նրա հայրը և մայրը երկար տարիներ սպասում էին, թէ Վասակը կը գայ, նրանց օջախը կը վերականգնէ. բայց իզուր... մայրը, որդու կարօտը քաշելով, անցեալ տարի մեռաւ. հայրն էլ սրտի ցաւ է ստացել. շատ չի ապրիլ, բայց Վասակին շատ էին սիրում. շատ-շատ էին սիրում:

Բայց զուր է նա, միթէ ոչինչ յայտնի չէ:

—Ի՞նչպէս չէ. մեր քաղաքում մի նօր բժիշկ կայ, Պետերբուրգումն է սովորել. Վասակի հիւանդ մօրը նա էր բժշկում. երբ առաջին անգամ զեղ պէտք է գրէր, վարպետ Սարգսի ազգանունը լսելով՝ հարցնում է, թէ Պետերբուրգում ազգական ունի, թէ ոչ և իմանում է, որ Վասակը նրա որդին է. լաւ մարդ է այդ բժիշկը. հիւանդին շատ էր ափսոսում. նա պատմում էր, թէ Վասակը, ուսումը աւարտելուց յետոյ, ռուս իշխանուհու վերայ է պսակւել, շատ է հարստացել և «ճնողներս մեռած են» անուն է հանել:

—Ի՞նչո՞ւ:

—Ո՞վ է իմանում. երևի ամաչել է, Ժամանակ Ժամանակ մի պարոն նրա անունով վարպետ Սարգսին փող է բերում:

—Ի՞նչպէս է վարպետ Սարգսի ազգանունը:

—Մրտումեան:

—Մրտումեան, ի՞նչպէս, մի՞թէ այն գեղաուեսիլ երիտասարդը...

—Ի՞նչ է, ճանաչում էք:

—Անձամբ չեմ ճանաչում, բայց պատկերը ուրիշի մօտ տե-

սեղ եմ. շատ գեղեցիկ դէմք ունի... Նրա մասին մի ժամանակ շատ էին խօսում. մի ինչ-որ ռուս իշխանուհի նրա վրայ սիրահարւում է, Վասակը նրա հետ պսակւում է, մեծ օժիտ է ձեռք բերում: Պետերբուրգի բարձր շրջաններում ընդունւած լինելով՝ «ժամանակի հերոսի» անուն է ժառանգում... ուրիշն նրա հայրն է վարպետ Սարգիսը...

—Նրա, նրա... քիչ... քիչ...

Մեր վերոյիշեալ խօսակցութեան ժամանակ՝ սենեակիս դուռը բաց էր թողած... Իմ ամենավերջին հարցին տանտէրս դեռ չէր պատասխանել, երբ «կաղ, կաղ» ձայներ ենք լսում... մին էլ տեսնես սայիտակ սագերի մի սոււար խումբ, վզերը տնկած, հանդիսաւոր քայլերով ներս է մտնում... նրանք տանտիրոջ տնտեսութեան զարգն էին կազմում: Տանտէրս ցատկում է տեղից, «քիչ-քիչ-քիչ» պղաւելով՝ Հոռոմ քաղաքի փրկիչների այդ համարին սերնդի հետ հեռանում է իմ մօտից:

Սրտիս վրայ ծանր քար էի զգում... Ինչպէս միշտ, այնպէս և այս անգամ, դուրս եմ գալիս սենեակից, դաշտ եմ գնում զբօսնելու: Կէս գիշերը արդէն անցել էր, երբ դանդաղ քայլերով տուն եմ վերադառնում... սենեակիս պատուհանի մօտ մեծ քար էր դրած. նրա վրայ նստելով՝ մի փոքր հանգստանում եմ. մութ գիշեր էր... երկնակամարը ամպամած... ժամանակ-ժամանակ քաղաքի կենտրոնից խուլ ձայներ են գալիս... շները շատ քիչ էին հաջում... մեր փողոցում մարդիկ վաղուց քնել էին... միայն վարպետ Սարգսի պատուհանից լոյս էր նշմարւում... մի անյայտ զօրութիւն զրդում է ինձ մօտենալ այդ պատուհանին և ներս նայել. տեսնում եմ մի փոքրիկ սենեակ, կանթեղի պլպլուն լուսով լուսաւորւած. կանթեղը կախ է տւած անկիւնում, առաստաղից, Քրիստոսի խաչելութիւնը ներկայացնող հնացած պատկերի առաջ. պատկերի ոտին, յատակի վրայ երկւում է անորոշ ձևի, անորոշ զոյնի մի առարկայ. ժամանակ-ժամանակ նա շարժւում է, տատանւում է. նրանից ինչ որ երկար ու բարակ երբեմն բարձրանում է, երբեմն ցած ընկնում. դա ինչ բան է. իմ հեռաքրքրութիւնը աստիկ լարւում է. աչքերիս բիբերը լացն-լացն բաց արած՝ մեծ ուշադրութեամբ սկսում եմ զննել այդ անորոշ առարկան...

ահա, կանթեղի լոյսը վերջապէս ընկնում է նրա վրայ... ողորմելի... մարդ է դա. սպիտակ մօրուքով ծերունի է դա. ինքը, վարպետ Սարգիսն է դա. ծնկերի վրայ չոքած, մի գիրք ձեռին, Քրիստոսի խաչելութեան առաջ՝ աղօթքներ է նա կարդում. աջ ձեռը ծակատին տանելով՝ երբեմն-երբեմն երեսն է խաչակնքում. ծերունու շրթերունքները շարժւում են. գրքի թերթերը թերթւում են. նա շատ անգամ, առանց գրքին նայելու, աչքերը խաչւած Քրիստոսին առած, անգիր է ասում աղօթքները. ահա... աղօթքը վերջացրեց... գիրքն է համբուրում, աթուռի վրայ է դնում. երկու ձեռները դէպի Քրիստոս պարզելով՝ զլուխն է խոնարհեցնում. Քրիստոսի ոտներն է համբուրում... տես, տես... ծերունու ուսերը ցնցւում են... արցունքներ են թափւում աչքերից, արցունքներ են հոսում խոր ընկած թշերի վրայով. ծերունին կամենում է տեղից բարձրանալ. բայց մի ծունկը յատակից հաղիւ բարձրացնելով՝ հսկառակ կողմն է նա թէք ընկնում... նա այժմ ոտի վրայ է կանգնել. դէմքը դէպի իմ կողմն է դարձրել. նրա աչքերը լաւ չեն տեսնում, այդպէս էր ասում իմ տանտէրը, ուրեմն ինձ չէ նշմարում... ակն, ինչպէս մաշւած է նրա դէմքը... ինչքան դեղին է նա... նիհար է նա... անհաւասար քայլերով իր անկողնուն է մօտենում... օ, հրաշալի տեսարան... ծերունու աչքերից անմեղու թեան հոգին է միայն մտիկ տալիս. ծերունու հայեացքը ամեն ինչ օրհնում է, ամեն ինչ փայփայում է. նրա թառամած թշերի ծալ-ծալ խորշոմների մէջ խաղաղութեան ճառագայթներ են սփռւած... պըլ-պըլ-պըլ... պլալպլ... պլպլպլ... կանթեղը մարում է: Ճակատս ծերունու տան պատին կայցրած՝ երկար ժամանակ արձանացած մնացել էի. վերին աստիճանի նուրբ, անշօշափելի, եթերային մի զգացմունք տիրապետել էր իմ ամբողջ կազմաւածքին. սիրտս ալեկօծւել էր... աշխարհ գլխիս խռովել էր... շուրջս էի նայում, մարդիկ էի փնտռում մօտիս, որ գրկեմ, անհուն սէր, գութ, փայփայանք բաժանեմ համաբաժ սրտերին... բայց իմ շուրջը միայն խաւար էր...

Մի երեկոյ դէպի դաշտ նայող պատուհանի մօտ նստած՝ գիրք էի կարդում. մայր մտնող արեւի կարմրագոյն ճառագայթները ամ-

բողջ դաշտը արիւնի ծով էին դարձրել, բայց հս նրանով չէի զմայ-
լում. ես Ադասիի ողբն էի կարդում. ինքս ինձ մոռացել էի. սիրտս
թնդում էր. աչքերիս աղբիւրակներից արցունքների երկճիւղ շի-
թեր էին ցայտում. մինը կոկորդոս էր ողողում. նրան հա՛ կուլ էի
տալիս. միւսը թշերիս վրայով էր սողսողում. վերջիններին չէի կա-
րող շորացնել, կամքս քարացել էր: Ընթերցանութիւնը նոր էի
վերջացրել, երբ աչքիս պոչովը մի ինչ որ շւաք եմ նշմարում պա-
տուհանի առաջ. մեքենայաբար դուրս եմ նայում և մնում եմ ապ-
շած. այնտեղ արձանի նման անշարժ կանգնած էր կօշկակար Համ-
բարձումը և անթարթ ինձ էր մտիկ տալիս. նրա աչքերը նոյնպէս
արտասուլից էին: Ես բոլորովին շփոթւում եմ, չեմ կարողանում
խօսք արտասանել. մի րոպէ լուռ միմեանց ենք մտիկ տալիս. յան-
կարծ, արագ շարժում գործելով, նա մօտենում է պատուհանիս,
խռպոտ ձայնով հարցնում է.

— Ինչո՞ւ ես լաց լինում:

Ես ոչինչ չեմ գտնում նրան պատասխանելու, լռում եմ:

— Մեր Վասակին ճանաչո՞ւմ ես. նա էլ գրքեր էր կարդում:

— Այո, լսել եմ նրա մասին:

— Լսե՞լ ես... չե՞ս տեսել... աւելի լաւ. դու էլ նրա նման
ես, ո՞ւր են քո ծնողները, ինչո՞ւ նրանցից հեռացել ես...

— Իմ ծնողները վաղուց մեռած են:

— Պողահատիկ սիրո՞ւմ ես, ա՛ռ... ա՛ռ...

Ինչ որ տերեւների մէջ փաթաթած՝ ինձ է տալիս, ես առ-
նում եմ:

— Կօշիկներդ հնացած չե՞ն, ծակ չունե՞ն, տուր կարկատեմ:

— Ոչ, նրանք դեռ նոր են:

— Լաց մի լինիլ. եթէ էլի պողահատիկ ուզես, ինձ ասա, կը բե-
րեմ, կօշիկներդ...

Դէպի աջ նայելով՝ յանկարծ նա իր խօսքը կտրում է և արագ
քայլերով ինձնից հեռանում: Միւս պատուհանի վարագոյրը բարձ-
րացնելով՝ նրա ետեւից եմ նայում. շտապ քայլերով վարպետ
Սարգսի տունն է մտնում: Ես մեքենաբար բաց եմ անում նրա
տւած տերեւների ծրարը... միջումը լիքը ելակ էր... մի-մի հատ
առնում եմ և սկսում եմ ուտել... հինգ րոպէ դեռ չէր անցել,

երբ սենեակիս դուռը բացւում է, Համբարձումը ներս է մտնում, թեկոց բռնելով՝ վճռական ձայնով ասում է.

— Գնանք վարպետ Սարգսի մօտ:

Իսկոյն գլխարկս հագնում եմ և պռանց խօսք ասելու հետեւում եմ նրան.

Վարպետ Սարգսի տան դուռը բաց անելով՝ Համբարձումը ինձ ներս է մղում, յետոյ ինքն է մտնում և դուռը պինդ փակում: Ես տեսնում եմ ինձ մի փոքրիկ, բաց մաքուր սենեակում: Աչքս ընկնում է Քրիստոսի պատկերի վերայ, որի առաջ կանթեղը վառում էր: Սենեակում կար մի հասարակ սեղան, երկու աթոռ, երկաթի անկողին, որի վերայ ծերունին էր պառկած. փոքրիկ սնդուկ, վերան՝ երկու դիրք, երկու մկրատ, մի փայտի կանգուն: Դռան աջ կողմում փոքրիկ պահարան, ձախ կողմում վառարան. սեղանի տակին մի սպիտակ կառու, չորս ոտները պարզած, պառկել էր, երևի քնում էր:

Ինձ տեսնելիս՝ վարպետ Սարգիսը աշխատում է պառկած տեղից վեր կենալ, բացց աչք նրան չէ յաջողւում. Համբարձումը վազում է նրա մօտ, երկու ձեռներով զրկում նստացնում է նրան և, իմ վերայ ցոյց տալով, ասում է.

— Սա նա է, նոյնպէս կարգացողներից է, ասա, ինչ որ կամենում ես, կը գրէ. ծերունու չորացած իրանը, աւելի ծիշտ ասած՝ կմախքը ծածկւած էր ձիւնի նման սպիտակ շապկով, որի օձիքը չէր կոճկւած. ես տեսնում էի ջղերի զանգւած դառած նրա անմիս և շատ բարակ վիզը, խոր ընկած կուրծքը, կարող էի մի առ մի համարել և նրա որոշ-որոշ դուրս ցցւած կողերը: Այ ձեռքի չորս մատները իբրև հովանի ունեւորին մօտեցնելով՝ անմեղ ժպիտը երեսին՝ նա մի բոպէ կարօտալի աչքերով ինձ է գննում. յետոյ բարակ, քնքոյշ ձայնով հարցնում է.

— Իմ սիրական զաւակ, հայր ունիս:

— Այ, հայրս վաղուց վախճանւած է:

— Մայրդ:

— Նոյնպէս վախճանւած է:

— Եղբայր, քոյր, ի հարկէ կունենաս:

—Ձուներմ ոչ եղբայր, ոչ քոյր, ազգականներ գուցէ ունիմ, բայց չեմ իմանում, որտեղ են նրանք:

—Իմ սիրական զաւակ, ուրեմն դու որք ես. Ասուած որքերին երբէք չի մոռանալ:

—Լաց մի լինիլ, սիրական զաւակ. ի՞նչ արած, ես էլ շուտով կը մեռնեմ... Վասակս որք կը մնայ, բայց... Ասուած քեզ էլ, որդուս էլ, աշխարհի բոլոր որքերին էլ անօգնական չի թողնիլ...

—Ի՞նչ պէտք է գրել, դու անշատ, կտրում է նրա խօսքը Համբարձումը:

—Ի՞նչ պէտք է գրել. դու իմանում ես էլի... սիրական զաւակ, անուշ... հա... այնտեղ թուղթ կայ... գրիչ էլ... գրիր... Վասակս թող փող չուղարկէ ինձ... ափսոս է... երեւի բերնից կտրում է, ինձ է ուղարկում... ես... գրիր... որ... կարօտ չեմ... Համբարձումը...

—Լաւ, Համբարձումի պոչից մի բռնիլ. պարոն կարդացող, գրիր, որ Վասակը փող չուղարկէ հօրը, ասում են թէ շատ հարստացել է, ինչքան հօրը ասում եմ այդ, չէ հաւատում ամենեւին... լաւ, թէկուզ թագաւոր լինի, իր համար է, գրիր, որ փող հարկաւոր չէ, թող չուղարկէ էլի... ինչքան գրում ենք, դարձեալ ուղարկում է... ստացւած փողերը բոլորը ան, սնդուկի մէջ պահւած է... գրիր... Նամակը գրում եմ, տալիս եմ Համբարձումին և շուրջս եմ նայում... ծերունին նորից պառկել է... նա հիւանդ էր... աչքս ընկնում է գրքերի վերայ. սկսում եմ նրանց գննել. մինը Գրիգոր Նարեկացին էր. միւսը՝ «Հիւսիսափայլ» ամսագրի 1858 թւականի առաջին վեցամսեակը... նրա միջում ծալած թուղթ էր դրած այնտեղ, որտեղ Հալ-Մեհի-Վանտիմիրի որդիական սէրն էր նկարագրուում: Ես նրան վաղուց կարդացել էի. բայց այժմ էլ ուրախութեամբ կը կարդայի, եթէ գիրքը ձեռս ընկնէր... այդ պատճառով սկսում եմ նրան ուշադրութեամբ աչքի անցնել:

—Հը՛, ի՞նչ ես նայում, դառնում է ինձ Համբարձումը: Նա, նամակը պահելուց յետոյ, ձեռները մէջքին դրած՝ կանգնել էր մօտիս և ուշադրութեամբ գննում էր իմ շարժողութիւնները:

—Հալ-Մեհի-Վանտիմիրի պատմութիւնը նորից կամենում եմ կարդալ:

—Առաջ կարդացե՛լ ես:

—Այո, բայց այժմ մոռացել եմ:

—Հը՛, մոռացել ես... Ի հարկէ կը մոռանաս. գիտունները սիրում են մոռանալ... բայց մենք չենք մոռանում... լսիր, ես քեզ պատմեմ... Հալ-Մեհհին տասնը վեց տարեկան պարսիկ աղջիկ էր. ապրում էր Իսպահանում. մի օր նրա հայրը անհետանում է... Հալ-Մեհհին երկար ժամանակ չէր կարողանում իմանալ, ի՞նչ հայրը հրտեղ էր... սաստիկ տանջւում էր... վերջապէս իմանում է, որ նրա հօրը բռնաւորները անարդարութեամբ բանտարկել էին մի բերդի մէջ, որ շինած էր Տիգրիս գետի կատաղի ալիքների մէջտեղում... և անունը մեռած էին հանել, որովհետեւ ժողովուրդը նրան շատ էր սիրում: Հալ-Մեհհին չորս ամիս շարունակ Տիգրիս գետում լող տալ է սովորում. մի մուժ գիշեր Տիգրիսի կատաղի ալիքները պատառելով՝ մենակ բերդի ստորոտն է դուրս գալիս. բարձր պատուհանից ծերունի հօրը պարանով ցած է իջեցնում. զրկում է նրան, ջուրն է ընկնում, ալիքների հետ կռւելով՝ միւս ափին է հասցնում և այդպէս սիրական հօրը ազատում է... բռնաւորները նրանց երկուսին էլ բռնում են, կախում են. տեսնում ես, ի՞նչպէ՛ս են սիրում իրանց հօրը ուրիշները, և ոչ թէ մեր վասակի նման...

Այդ միջոցին ծերունին անկողնի մէջ շարժւում է, խուլ հազը երկար ժամանակ ցնցում է նրան. նրա հազը կտրւելուց յետոյ՝ Համբարձումը շարունակում է.

—Հալ-Մեհհի-Վանտիմիրի համար յետոյ արձան են կանգնեցնում. տապանադիրը նրա հետ (մատով պառկած ծերունուն է ցոյց տալիս) անգիր ենք իմանում. յաճախ երգում ենք, նա շատ է սիրում:

—Ես կը ցանկանայի լսել այդ երգը, ասում եմ նրան:

Նա, մի րոպէ ցած ետելուց յետոյ, ձախ ձեռը ձախ թշին է մօտեցնում և աչքերը պառկած ծերունու վերայ դրած՝ խղիւղակ ձայնով երգում է.

«Աշխարհումն շատ փոքր ապրեց այս Հալ-Մեհհին,

«Բայց լաց ու կոծ անարժան են նորա վերջին.

«Վեհանձնաբար ազատելով իր ծնողը,

«Արհամարհեց նոյն իսկ մահու ահ ու դողը.

Ով որ գիտէ իւր հօր համար կեանքը դնել, } կրկնում է:
Ասուածներին նա դասակից ունի լինել:

Այդ երդի եղանակը շատ ակուր էր, շատ սրտաճմլիկ. Համբարձումի արտասանած ամեն մի խօսքի միջից՝ խօսում էր նրա վերին աստիճանի զգածած հոգին: Վերջին երկու տողերը երգելիս՝ Համբարձումի ձայնը սկսում է զողզողւլ. ես շեշտակի նրա դէմքին եմ նայում. նա արտասուում էր. չկամենալով ինքս ինձ զսպել՝ նոյնը անում էի և ես: Յանկարծ Համբարձումը թռչում է տեղից, խլում է ինձնից զիրքը, խրում է նրան ծերունու բարձի տակ և, թիկունքը ինձ դարձնելով, անկողնի մօտ կոր ի գլուխ անշարժ նստում է... սենեակում տիրում է կատարեալ լռութիւն. ժամանակ ժամանակ միայն ծերունու տնքոցն է լսւում... անլսելի քայլերով ես դուրս եմ գալիս սենեակից:

Հետեւեալ օրից սկսած՝ ես սկսում եմ յաճախել վարպետ Սարգսի տունը և շուտով դառնում եմ նրա և Համբարձումի մտերիմ բարեկամը: Ամեն անգամ, երբ գնում էի ծերունու մօտ, նա ինձ իր մօտն էր նստեցնում, ճակատիցս համբուրելով՝ ասում էր, թէ իր Վասակի կարօտը ինձանից էր առնում: Մի երեկոյ նրա մօտ գնալով՝ շատ ջուղած եմ գտնում նրան. անձանթթը նորից եկել էր, որդու անունով նրան փող էր բերել:

— Սիրական զաւակ, ասում է նա ինձ վերին աստիճանի խըղճալի ձայնով, այդ պարոնի ամեն մի անգամ իմ շէմի վերայ ոտք կոխելը՝ ինձ համար սոսկալի տանջանք է. կրկին իմ միտն է գալիս սիրական օրդիս. կրկին տանջում է ինձ աստիճակ կարօտը, կրկին սաստկանում է իմ սրտի ցաւը... աղօթքը, միայն աղօթքը հանգիստ է տալիս իմ մաշած հոգուն. բայց մարմինս և՛ս աւելի քայքայւում է, հողային կեանքը ևս աւելի անտանելի է դառնում, մահը և՛ս աւելի նախանձելի է թւում:

— Հայրիկ, չեմ կարծում, որ Վասակը քեզ մոռացած լինի:

— Ո՛չ, օրդի, նա մոռացած չէ. եթէ մոռանար, փող չէր ուղարկիլ... վատ մարդիկ նրան փշաքրել են... ասում են... ամաշում է ինձ հայր անւանել... սուտ է... իմ օրդին այդպիսի բան չի անիլ... բայց... նրա զրկած փողերը անբաղդ են...

—Ինչո՞ւ:

—Անցեալ տարի Նազլուս, Վասակի մայրը, հիւանդ պառկած էր... բժիշկը ասում էր, թէ շուտով կը լաւանայ... բայց ինչպէս ուրբաթ երեկոյ Վասակից փող ստացանք՝ իսկոյն միւս առաւօտ... Նազլուս... մե... մեռաւ... մեռաւ... մեռաւ թողեց ինձ...

—Երեւի Աստուած այդպէս է կամեցել, հայրիկ, բայց դու պէտք է իզուր տանջւիս, քո անցեալի ուրախ յիշատակներովը պէտք է հոգեպէս մխիթարւիս:

—Անցեալի յիշատակ... ուրախութեան ժամեր... ո՞ր են նրանք... եղբէ՛ր են, չե՛ն եղել, ոչինչ չեմ յիշում... իմ աչքի առաջ գիշերցերե՛կ վխտում են անցեալի անգոյն պատկերները... անորոշ են նրանք, աղօտ են... մերթ պսպղում են, մերթ մառախուղի քողերով փաթաթւած՝ աներեւութանում են իմ երեակայութեան աչքերից... այն դառը բաժակը, որ նախախնամութիւնը վիճակել էր ինձ կաթիլ-կաթիլ խմելու՝ ես արդէն խմել եմ, անմոռնչ հնազանդութեամբ... այժմ, իմ վշտահար հոգին, քայքայւած մարմնի մէջ մորմոքելով՝ անմարմին աշխարհի կեանքին է միայն փափագում. մարդոց համար օր և գիշեր «քնքոյշ սիրտ» հացցելով երկնքից, հեզութիւնը միայն անբաժան ընկեր ունենալով ինձ, ես այժմ սպասում եմ, արդեօք երբ կը հնչէ իմ երկրային կեանքի վերջին ընդհան. երբ նախախնամութիւնը ինձ կը վերափոխէ դէպի անմարմինների աշխարհ:

—Ինչո՞ւ այդպէս ես խօսում, հայրիկ. գուցէ շուտով Վասակը քեզ տեսութեան գաց, դու նորից կ'ուրախանաս, նա քո դառը ժամերը կը քաղցրացնէ...

—Ոչ, սիրական զաւակ, ոչ, ես յոյս չունիմ այդ բախտաւորութիւնը տեսնելու...

Նոյն գիշերը, ժամը 2-ին՝ մի մարդ սաստիկ բաղխում է իմ պատուհանը. տեղիցս վեր թռչելով՝ հարցնում եմ.

—Ո՞վ է:

—Շուտ արա, շորերդ հագիր, մեզ մօտ արի, լսում եմ Համբարձումի սաստիկ յուզւած ձայնը: Իսկոյն հագնւում եմ, դուրս եմ

ցատքում պատուհանից, փեղկերը նորից ծածկելով՝ վազում եմ վարպետ Սարգսի մօտ Համբարձումը այնտեղ չէր. ծերունին անկողնում անշարժ պառկած էր. մօտենում եմ նրան, մի քանի խօսք եմ ասում... նա ինձ չէ լսում, չէ տեսնում. նրա կիսաբաց աչքերի խնծորիկները ժամանակ-ժամանակ շարժւում էին. շունչը դառել էր կարճ և արագ. ականջս դեմքին մօտեցնելով՝ ղրզ-ղրզ, ղրզ-ղրզ ձայն եմ լսում նրա կրծքից. մի օր առաջ ասած նրա խօսքերը՝ «ես յոյս չունիմ այդ բախտաւորութիւնը տեսնելու» հա մտքովս էին անցկենում. մահը արդէն շրջապատել էր իմ անմոռաց բարեկամի—վարպետ Ս. րգսի անկողինը...

Դուռը բացւում է, Համբարձումը և մի անձանօ թ պարոն ներս են մտնում. վերջինը բժիշկն էր: Ծերունուն զննելուց յետոյ՝ նա, առանց մեզ նայելու, կարծես ինքն իրան ասում է.

—Ամեն բան վերջացած է. երկու ժամ... և նա բոլորովին կը հանգստանայ:

Համբարձումը, աչքերը ծերունու դեմքին յառած, անկողնու մօտ արձանացել էր: Նրա աչքերը չոր և փայլուն էին: Բժիշկը, մի քանի նկատողութիւններ անելուց յետոյ, դուրս է գալիս սենեակից: Ես լուռ ու մունջ նստում եմ աթոռի վրայ. զխումս մառախլաւոր խօսս էր... սրտումս ոչ մի պարզ, որոշ զգացմունք չէի զգում. այնտեղ մի տեսակ խուլ մրմռոց էր սկսել. չեմ իմանում ինչքան ժամանակ այդպէս նստել էի. ինձ ուշքի է բերում ծերունին. մահու տագնապում գիտակցութիւնը արդէն կորցրած լինելով՝ նա հետեւեալ կցկոտր խօսքերն էր բերնից թռցնում.

—Սերոբէք... արքայութիւն էք տանում... հրեղէն կօշիկներ... այն ուլ է... Նազը... դո՛ւ ես... ո՛ւր են տղերքը... երեսներդ դուրբան... ո՛ւր է Վասակս... ինչո՞ւ ձեր միջումը չէ... ծօ... անբաղդ որդի... անբաղդ... մարդիկ... Համբարձում... դու սուրբ ես... փող... սիրական զաւ... ծօ... ութը զաւ... տասնըութը ձեռներ... աղօթում են... կը գամ... կը գամ...

Առաւօտեան, ժամը 6-ին՝ սալապան Սիմօնը, որի մի ոտը փաշտից էր շինած, կանգնած էր վարպետ Սարգսի դռան: Նա լաց էր լինում, աղաչում էր, որպէս զի ծերունու դագաղը նրա սալովը հանգստարան տանենք. վարպետ Սարգսից նա շատ լաւութիւն

էր տեսել. այժմ ցանկանում էր իւր վերջին յարգանքը մատուցանել նրան: Համբարձումը, ես, Սիմոնը և նրա որդին՝ վարպետ Սարգսի դագաղը գետեղում ենք սալլի վրայ: Համբարձումը դագաղը շինել էր տւել հասարակ տախտակներից. տախտակները հանել էր տւել իր տան յատակից: Բրդոտ ձին, գլուխը շարժելով, պոչը թափ տալով, մեր անմոռաց բարեկամի դիակը հանգստարան էր տանում. ես և Համբարձումը բաց գլխով հետեւում էինք սալլին: Հանգստարան մտնելիս՝ «ուշ-ուշ» լսում էինք եկեղեցու զանգակի տխուր զողանչիւնը: Վարպետ Սարգսի դագաղը իջեցնւում են գերեզման. ես և Համբարձումը նրա վրայ մի-մի բուռ հող ենք զցում: Բահերը շարժւում են. հինգ րոպէում մեր անմոռաց բարեկամի գերեզմանի վրայ հողի բլրակ է բարձրանում: Քահանան և տիրացուն, աղօթքներ մրմուռաց յետոյ, շտապ-շտապ հեռանում են. ցրւում են և միւսները. Համբարձումը և ես միայն գերեզմանի մօտին մնում ենք արձանացած: Երկար լռութիւնից յետոյ՝ ես առաջարկում եմ նրան տուն գնալ. նա ոչինչ չէ պատասխանում: Ծանօթ լինելով նրա օտարոտի բնավորութեան հետ՝ ես քայլերս ուղղում եմ դէպի հանգստարանի դուռը. քսան քայլ չէի արած՝ երբ Համբարձումի ուժեղ ձայնն եմ լսում:

— Կարդացող, կանչում է ինձ. ես շուտ եմ գալիս դէպի նա:

— Գնա՛, բղաւում է, գնա՛... քո բոլոր մեծ ու փոքր, հասուն բարակ գրքերի թերթերը շուտ տուր, փնտռիր, գտիր և ինձ պարզիր. ինչո՞ւ համար խաւար Պարսկաստանում Հալ-Մեհի-Վանտի-միրը «հօր համար» իր կեանքն է զոհում: Իսկ ձեր Պետրբուրգում կարդացած Վասակը «իր համար» ծնողների կեանքն է հալ ու մաշ անում... եթէ դրա պատճառը դու ինձ չկարողանաս հասկացնել՝ այն ժամանակ քո բարեկամութիւնը ինձ համար աւելորդ բեռը կը համարեմ. գնա՛:

Այդ խօսքերից յետոյ, Համբարձումը վեր է առնում բլրակի մօտից գլխարկը և, ձեռին բռնած, ոլոր-մոլոր քայլերով գնում անհետանում է հանգստարանի խորքերում:

Տխուր, բայց և վերին աստիճանի փայփայող հայեացքով ես հետեւում էի Համբարձումի քայլերին. մի զօրեղ զգացմունք զրգում էր ինձ առանց ոտների թռչել, նրա վզովը փաթաթել, անբացա-

տրելի արցունքներով նրա խորշումագարդ թշերը ողողել... բայց զսպում եմ ինքս ինձ, այլևող կրծքից «ախ» քաշելով՝ կոր ի գլուխ տուն եմ գնում:

Վարպետ Սարգսի մեռնելուց յետոյ՝ Համբարձումը երկու ծրար է ինձ յանձնում. մինի վրայ գրած էր. «հասցնել իմ Վասակին»։ միջում նրանից ստացած փողերն էին. այդ ծրարը ես Պետերբուրգ եմ ուղարկում: Միւս ծրարը անմոռաց ծերունին ինձ էր նւիրել. միջում երկու գիրք կար — Գրիգոր Նարեկացին և Հիւսիսափայլը:

Մի երեկոյ Վասակը, իր փառաւոր առանձնարանի բաց սլա-տուհանի մօտ կանգնած, շամպանիա գինուց տաքացած գլուխը քա-մու դէմ տւած՝ զովանում էր. այդ միջոցին սպասաւորը արծաթի մատուցարանի վրայ նրան մի հատ ծրար է մատուցանում: Վասակը վեր է առնում ծրարը, առանց շտապելու բաց է անում նրան և, ճրագին մօտենալով՝ պատրաստում է կարդալ միջի նամակը. նա դեռ երեք խօսք էր միայն կարդացել, երբ, սաստիկ գունաթափուե-լով, նամակը մատների միջից բաց է թողնում և երկու ձեռները աչքերին տանում... Ինչո՞ւ համար Վասակը երկու ձեռները աչքե-րին տարաւ... ոգելից ըմպելիքն էր նրա գլուխը ցաւացնում. թէ... նրա խղճի կուրացած աչքերը նորից լոյս տեսան...